Palackposta

SZÉLES KLÁRA TANULMÁNYKÖTETEIRŐL

Néhány hónappal ezelőtt előadást tartottam egy konferencián, amelynek témája az Alkotó Nő volt. Csupán néhányan képviseltük az erősebbik (?) nemet; az előadók zöme természetesen az érintettek közül lépett a szépszámú közönség elé. Miközben hallgattam e figyelemre méltó hölgyek előadásait, minduntalan arra gondoltam, hogy vajon miért olyan kevés irodalomtörténészeink között a nő? Az egyetemi hallgatónők között annyi intelligens irodalmárt ismerek. Mi lesz velük később? *Hol vannak a Fábri Annák? A Thomka Beáták? A Juhász Erzsébetek?* Igaza lenne a nagyon fiatalon elhunyt *Neményi Erzsébet*nek, aki századunk első évtizedében a feminizmusról töprengve azt írta, hogy „a tehetség, ami a nehéz pálya minden nehézségén átsegíti az embert és tündérszárnyakon fölemeli az élet fölé, a tehetség, az igazi, ami ellenállhatatlan és leküzdhetetlen, mint a természeti erők: férfiban és nőben egyaránt ritka. De míg a férfinál a tehetség csak egy szerencsés ráadás, addig a hivatást választó nőnél nélkülözhetetlen feltétel. Egyedül a tehetség az, amiért érdemes a nőnek elviselni azt a sok keservet, ami minden pályán mindenkire vár, férfira és nőre egyaránt; s viszont mindazért, amit a nőnek el kell hagynia, amikor hivatást választ, egyedül a tehetségében való öröme kárpótolhatja". Igaza lenne Neményi Erzsébetnek?

Mindez mostanában, Széles Klára legfrissebb köteteinek lapozgatása közben, gyakorta eszembe jut. Mindkettő az elmúlt esztendőben jelent meg a miskolci Felsőmagyarország Kiadó jóvoltából.

Széles Klára azon hölgyek közül való, akik számos kiváló könyvvel bizonyították már tehetségüket. Az erdélyi magyar irodalom elismert kutatója, a Reviczky Gyuláról, József Attiláról, Vajda Jánosról és Henszlmann Imréről írt munkái forrásértékűek. Könyvismertetései, bírálatai és tanulmányai rangos hazai folyóiratokban olvashatók. És most már kötetekben is, amelyek *A létté vált hiány* és a *Közelebb a remekműhöz* címmel láttak napvilágot.

Mintha palackpostára bukkant volna, úgy érezheti magát e könyvek olvasója. Ahogy tanulmányozza ezeket a mostanság megjelent könyveket, mindinkább az az érzése támad, hogy a régmúltból kapott üzeneteket. Széles Klára ugyanis több mint három évtized tanulmányaiból, esszéiből, bírálataiból és műértelmezéseiből válogatta legújabb köteteinek anyagát.

Merész vállalkozás. Szembe kell néznie ugyanis azzal, hogy az évekkel, évtizedekkel ezelőtt írtak esetleg nem állták ki az Idő próbáját és netán keresztülhullottak a rostán. Maga írja *A létté vált hiány* bevezetőjében: „Végül is az idő ítél, az irodalmi ítélet fölött csakúgy, mint az egyes alkotók, alkotások esetében: mi bizonyul maradandónak. S mikor egy mű, egy író értékét firtatjuk, voltaképpen az idő rostáló munkájának titkait próbáljuk ellesni."

Minden leírt mű maradandó, különösen azok, amelyek könyvalakban is megjelentek. (Ezek, ugye, nem égnek el.) Csupán az a kérdés, hogy érdemes-e fellapozni őket, vagy netán hagyni kell az észrevétlenül múló Idő mind szembetűnőbb, jótékony szemcséit békésen halmozódni rajtuk. (Kinek hiányzik egy kiadós kötőhártya-gyulladás?) Széles Klára könyvei az előbbiek közé tartoznak; régebben keletkezett írásainak zöme ma is izgalmas, eleven olvasmány. Bevallott szerzői szándék a feledéstől való megmentésük.

A kötetek anyaga nemcsak arról tanúskodik, hogy Széles Klára régebbi írásaiból mit tart tekintélyes életműve ma is vállalható részének, hanem egyúttal kritikatörténeti érdekesség is. Az 1959-ben íródott Nagy László-esszé, a Kondor Béláról, Nemes Nagy Ágnesről szóló írások és a korai Tandori Dezsőt értelmező kritikák máig tanulságos megállapításokat tartalmaznak. „Az itt szereplő írók, életművek nagy részéről ma már úgy gondoljuk: időtállónak bizonyultak – állapítja meg Széles Klára ugyancsak *A létté vált hiány* bevezetőjében. – *De a gyűjteményben található mérlegelések idején ez még nem ennyire nyilvánvaló.* Például alapvetően más volt a Tandori-költészet ügyében állást foglaló kritikus helyzete második kötetének megjelenése idején, mint napjainkban. Ám Nagy László esetében is más szemmel olvashatjuk a himnuszairól írottakat, ha tudjuk, hogy az azóta közismert *Menyegző* és társai akkor még igen szokatlan jelenségként, értelmezésre váró feladatként álltak a tanulmányíró előtt. Ezért tüntettem fel hangsúlyosan mindenütt az értékelések születésének dátumait." (A kiemelés tőlem. S. G.)

Úgy vélem, ez az a kritikatörténeti csemege, amiért érdemes Széles Klára most megjelent köteteit figyelmesen átlapozni. Nemcsak egy szerteágazó érdeklődésű, felkészült irodalmár módszertani-stiláris fejlődését követhetjük nyomon az ezekben összegyűjtött írások olvasásakor, hanem számos, ma már meghatározónak tartott életmű fogadtatásának első, biztosszemű megfigyeléseit is.

Talán legszembetűnőbb példa minderre Tandori Dezső költészetének méltatása. Széles Klára már a hetvenes évek elején arra hívja fel a figyelmet, hogy a „Tandori-líra olyan rendszerré egészült, hogy rendszerén belül minden tételt igazolt. Induljunk tehát rendszerén kívülről. Költészet-e ez a személyiség-karbantartás? Ha igen, miért igen? Ha nem, miért nem? Milyen? Miért jó vagy rossz? Meg lehet-e okolni köznapi emberi nyelven, saját tolvajnyelvén kívül kerülve?" Jó kérdések. Jók, mert elgondolkodtatók. Miként elgondolkodtató Széles Klára azon válasza is, amelyet a híres *Halottas urna két füle* és *A gyalog lépésének jelölhetetlensége osztatlan mezőn* című Tandori-minimálok kapcsán feltett saját kérdésére („Miért vers bármelyik?") szellemesen megfogalmaz: „Mert olyan mindegyik, mint például egy emberi fül. A helyén, és csak ott, alig elengedhető, szerves tartozéka egy embernek, méghozzá nem akármelyiknek, hanem éppen annak az embernek, akié. *Minden ízében szigorúan és természetesen adott szerepéhez kötött.* Viszont ebből az összefüggésrendszerből kiszakítva: – akár a szó szoros értelmében: egy leszakított fül a földön (mondjuk, egy középkori példás büntetés után) – nos, hát egy ilyen földön heverő emberi fül nem az, ami." (A kiemelés tőlem. S.G.) Vagyis Széles Klára arra hívja fel a figyelmet, hogy a Tandori-líra darabjai önmagukban nem értelmezhetők, mivel egymást feltételezik. Mint a puzzle-darabok. Külön-külön is zárt egészek, ugyanakkor olyan részek, amelyek kapcsolódnak másokhoz és amelyekhez mások kapcsolódnak. E megállapítás ma már a Tandori-értelmezések általánosan elfogadott kiindulópontja. Miként az is, amely szerint Tandori Dezső költészetét „csak felfogni, vagy félreérteni lehet. Nála már sem az ékes nyelvvel, sem a ritmussal, sem a rímmel nem lehet behelyettesíteni a líra lényegét. Más költészetekben is eszközök csupán a felsoroltak. De nála már eszközök sem".

A fentiekhez hasonló, ma is vállalható megállapítások olvashatók *A létté vált hiány*ban Bertók László, Nemes Nagy Ágnes és Mándy Iván köteteiről megfogalmazott bírálatokban is. Széles Klára az esztétika felől közelít választott tárgyaihoz, méltatásai sajátos, egyéni stílusban megírt, élvezetes olvasmányok.

Mindezek a *Közelebb a remekműhöz* című kötet műelemzéseiről is elmondhatók. Probléma-érzékenység, mély beleérző-képesség és módszertani tájékozottság jellemzi

e gyűjtemény írásait. Egyetértek Csűrös Miklóssal, aki a könyv borítóján arra hívja fel a figyelmet, hogy „e tanulmányok a szerző pályájának különböző szakaszaiban keletkeztek, de különbségeiken túl egységessé és markánssá avatja őket iskolázottság és egyéniség sajátos kölcsönhatása. Janus-arcú írások, amelyek egyrészt mintaszerűen példázzák a korszerű és hasznosítani érdemes irodalomelméleti, módszertani irányzatok valamelyikét, másrészt váratlan konstellációba állítva, új oldalról mutatnak be egy-egy ismert vagy lappangó jelentős alkotást. Az elemzési szempontok (kompozíció, műfaj, motívum, stílus) és eljárások a mű individuális természetéhez idomulnak, az általános érvényűség és az eredetiség korrelatív fogalompárnak bizonyul. A remekmű megközelítése során kibontakozó felismeréseket az irodalom szeretete, a megismerés öröme, az ízlés és kifejezés biztonsága hitelesíti a tanulmányíró összetéveszthetetlen kézjegyeként".

Széles Klára a műalkotás - ahogyan ő fogalmaz: a *remekmű*, - belső törvényszerűségeit vizsgálja elemzéseiben. Szerinte e törvényszerűségek által épülnek fel és működnek a nagyítólencséje alá vett írások, és rajtuk keresztül fejtik ki hatásukat olvasóikra. Ha tehát tudni akarjuk egy-egy remekműnek mondott műalkotás hatásának titkát, akkor ismernünk kell szerveződésének belső logikáját. Erről beszél Széles Klára akkor is, amikor a kompozíciónak Arany János poétikájában játszott meghatározó szerepéről értekezik, akkor is, amikor a fény-motívum fontosságát hangsúlyozza Komjáthy Jenő költészetében, és akkor is, amikor az *Iszony* jelentőségét Németh László írásmódjának stílusvizsgálatával kívánja bemutatni. Az egykori felfedezések megállapításait a monografikus feldolgozások nemegyszer visszaigazolták. (Egyetlen példa: Dávidházi Péter a *Hunyt mesterünk*ben Széles Klára korábbi Arany János-észrevételeire is hivatkozik.)

A *Közelebb a remekműhöz* bevezetője szerint Széles Klárát az érdekli leginkább, hogy „mi teszi a műalkotásokat műalkotássá? Mi különbözteti meg egymástól a mégnem-irodalmi írogatást az irodalomtól, a fércmunkát a műtől, a művet a remekműtől? Ezek a gondolatmenetek vezérlik az itt közreadott tanulmányokat, műelemzéseket. (...) Egymástól igen határozottan eltérő művekről van szó, s a megközelítések eszközei is különbözőek. Poétikai, kompozícióbéli egység követése, nyelvi-stilisztikai, korstílusok jegyei szerinti elemzés, dráma-, regény-karakterek szerepének analízise, motivikus felépítés interpretációjával váltakozik. Ám mindegyik esetben közös az a törekvés, hogy - az elmondottak értelmében - a műközpontú és történeti jellegű megvilágításmódot úgy ötvözzem, hogy az egyes művek, alkotók ismételhetetlen, sajátos, *belső törvényeit* keressem és mutassam fel." Ezeket a bizonyos belső törvényeket kutatja Széles Klára, a már említetteken túl, Lovik Károly *Árnyéktánc*ában és Ibsen Peer *Gynt*jében éppen úgy, mint József Attila és Kassák egy-egy versében, vagy Móra Ferenc, Joyce és Gorkij regényeiben.

E most megjelentetett kötetek olvasói egy érzékeny, alaposan felkészült és jól író irodalomtörténész három évtizedes munkásságával ismerkedhetnek meg. Az ismét kiadottak azok számára is a felfedezés és a rácsodálkozás élvezetét jelenthetik, akik korábban folyóiratban már olvasták őket, és azok számára is, akik először találkoznak Széles Klára ezen írásaival. (Feltéve, ha nem zavarja őket az a mérhetetlenül sok nyomdahiba, amely ezeket a tipográfiailag is rendkívül kusza kiadványokat elcsúfítja.)

A kötetek lapozgatása közben, egy figyelemre méltó irodalmár pályájával ismerkedve, minduntalan eszembe jut az a bizonyos márciusi konferencia és a folyton felötlő kérdés: hol vannak a tehetséges bölcsek? *Hol vannak az igaziak?* Jómagam a századelő egyik írónőjéről, Lux Terkáról tartottam előadást. Ez a mára már sajnos elfeledett

okos asszony az Alkotó Nő szemléletes példája volt a maga korában. Azon töpreng hogy vajon lesz-e valaha magyar drámaírónő, 1908-ban azt írta, hogy „a komoly t dású, biztos ítéletű, gondolkodó és bátor életű nő még nincs itt köztünk. Sem a család ban, sem a művészetekben, sem az irodalomban. (...) Utálom a nagyképűsködést, s megmondom bátran, mi nők, akik ma dolgozunk, csak félmunkát végzünk, de egyet biztosan: készítjük az igaziak útját".

Széles Klára pályája igazolja az írónő megállapítását. Az igaziak már köztünk vannak.

Sánta Gábor